

ЛЬНИЦЬКИЙ
Микола Миколайович –
член-кореспондент
НАН України, професор
кафедри теорії літератури
та порівняльного
літературознавства Львівського
національного університету
імені Івана Франка

КУЛЬТУРА – ФАКТОР ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

До 80-річчя академіка НАН України

М.Г. Жулинського

25 серпня 2020 р. виповнилося 80 років знаному українському вченому в галузі літературознавства, відомому критику, громадському і політичному діячеві, лауреату Державної премії України в галузі науки і техніки (2014), Національної премії України імені Тараса Шевченка (1992), премії ім. І.Я. Франка НАН України (2004), академіку-секретарю Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України (з 2009), директору Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (з 1991), доктору філологічних наук (1982), професору (1990), академіку НАН України (1992) Миколі Григоровичу Жулинському.

До імені Миколи Жулинського можна було б не додавати титулів і посад. Ім'я це добре відоме не тільки в науковому середовищі, а й у широкому колі людей різних рангів і спеціальностей в Україні і за кордоном. Він – упізнана і публічна людина. А от що йому сповнилося вісімдесят, здогадалися б, певно, не всі, хто його знає, – настільки енергійний і творчо активний цей учений-літературознавець, критик, громадсько-політичний діяч.

Щоб охопити обсяг і діапазон діяльності Миколи Жулинського, треба писати монографію, бо в кожній із галузей розкриваються різні грані його таланту. Я можу дозволити собі стверджувати це, бо належу до цього покоління і мав можливість стежити за становленням і утвердженням Миколи Григоровича Жулинського на всіх етапах його наукової і творчої праці.

Шлях Миколи Жулинського до визнання і успіхів не був устелений трояндами. Про це не написано ні в довідниках, ні в енциклопедіях. Та все ж хотів би згадати деякі факти його curriculum vitae (життєвого шляху), визбирані по округинах з різних інтерв'ю, діалогів та книги «Моя Друга світова: роман-хроніка в голосах».

Волинь, війна, трагічні події липня 1943 року. Арешт батька, його втеча з німецького концтабору, еміграція і розлука на дов-

Микола Григорович Жулинський

гі-довгі роки. Потім школа, Дубнівське педучилище, коротке вчителювання у сільській школі, праця робітником у Луцьку, суднобудівний завод у Ленінграді.

Але твоя доля завжди знайде тебе: Микола заочно закінчує факультет журналістики Київського університету імені Тараса Шевченка і приймає відчайдушно відважне рішення: вступити в аспірантуру Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР. Удача усміхнулася саме йому з восьми претендентів. Незабаром після захисту кандидатської дисертації у 1972 р., посади молодшого наукового співробітника Інституту — в 38-річному віці посада заступника директора Інституту літератури, а в 1982 р. — захист докторської. Колеги з Інституту таке зростання називали блискавичним ракетним польотом, але головну роль відіграла тут цілеспрямованість характеру і те, що була знайдена стежка, на якій зміг вповні розкритися його закладений природою талант.

У перших книжках молодого науковця «Пафос життєствердження» (1974) та «Людина як міра часу» (1979) попри сліди неминучих у ті часи формул соціалістичної методології усе ж виразно проглядається авторська позиція. Поза поняттями «класового підходу», «соціалістичного гуманізму» автор акцентує увагу на людському, індивідуальному началі літератури, виділяючи його як основу життєствердження і «міри часу». Це гуманістичне начало зміцнюється і збагачується, хоч у застійні 1980-ті роки виступало, мовби «підшкірний» рух соків, і поступово виходило назовні вже в час горбачовської перебудови.

Коли переглядаєш перелік публікацій Миколи Жулинського цього десятиліття, спостерігаєш, як пафос індивідуального поступово збагачується ідеєю національною, а в десятилітті наступному — ідеєю державницькою. У численних статтях, доповідях, інтерв'ю він постає як культуролог, громадський діяч, виявляючи високий рівень державного мислення. Тому цілком закономірно, що Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка разом зі Спілкою письменників України стали важливими осередками Народного руху, який відіграв важ-

ливу роль у здобутті Україною державної незалежності.

У цей непростий відтинок нашої історії, працюючи деякий час віцепрем'єр-міністром України, академік Микола Жулинський розробляє концепцію, згідно з якою у процесі державотворення важлива роль належить культурі, яка повинна виробити засади гуманітарної політики молодій Українській державі. На цих засадах має базуватися розвиток нашого суспільства, усіх його галузей, в тому числі й економіки. Він, за власним визнанням, поділяє думку нобелівського лауреата Фрідріха Гаєка, що суспільний процес має спиратися на гуманітарну традицію минулого. І обґрунтовує тезу про потребу включати цю традицію, передусім національну ідею, в систему ціннісних орієнтацій. Діапазон проблем, які тоді тривожили Миколу Жулинського і на які він реагував з енергією публіциста і зрілістю вченого, дає відчуття книга «Заявити про себе культурою» (Київ, 2001).

Традицію черпав у національних джерелах, студіюючи праці Михайла Максимовича, Миколи Костомарова, Михайла Грушевського, Івана Огієнка, Володимира Дорошенка, Симона Наріжного, Дмитра Чижевського, Миколи Шлемкевича та багатьох інших, більшість з яких донедавна були під забороною, вчитуючись у пророчі візії Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, відкриваючи для себе і для читачів письменників української діаспори... По-новому розкрилися йому замулені фальсифікаторськими коментарями комуністичного режиму рядки класиків.

Не дивно, що українські письменники, які після Другої світової війни опинилися в еміграції, поставили своїм завданням творити там «велику літературу» (Улас Самчук), яка має явити перед світом Україну як духовну субстанцію. Коли будувати реальну державу було неможливо, вони прагнули творити «державу слова» (Михайло Орест).

Микола Жулинський усвідомлював, що зусилля їх не були даремними: вони забезпечили безперервність розвитку української культури і суспільно-політичної думки як єдиного ціліс-

ного процесу, в якому знайшли продовження ідеї, заборонені на батьківщині тоталітарним режимом. У працях ученого з'являються посилення на філософів та істориків Дмитра Донцова, Миколу Шлемкевича, Юрія Липу, Олега Ольжича, літературознавців Юрія Шевельова, Григорія Костюка, Юрія Луцького, Юрія Логвиненка, Івана Кошелівця...

Помітним явищем в українському літературному процесі стала книжка літературних портретів «Із забуття — в безсмертя: сторінки призабутої спадщини», яка вийшла у Києві в 1991 р. і яку було удостоєно Державної премії України імені Тараса Шевченка. Це були, по суті, оприлюднені сторінки історії українського письменства, без яких вона постала б провінційною і маловартісною. У книзі знову заговорили до читача Пантелеймон Куліш, Богдан Лепкий, Володимир Винниченко, Микола Хвильовий, а також Євген Маланюк, Василь Барка, Улас Самчук, Тодось Осьмачка та ін., які творили потужне і повноцінне відгалуження розвитку українського літературного процесу. Відтак критик не оминув своєю увагою представників молодшого покоління письменників з-поза меж України, зокрема учасників Нью-Йоркської групи поетів, українознавців з далекої Австралії, ближчої Італії і зовсім близької Словаччини.

Якщо у книгах «Заявити про себе культурою» та «Із забуття — в безсмертя» основним є перевідкриття, повернення втраченого і визначення його місця в духовній спадщині українського народу, то в більшості статей монументальної книги «Нація. Культура. Література: Національно-культурні міфи та ідейно-естетичні пошуки української літератури» (Київ, 2010) домінує момент поглибленого трактування. І цей процес триває у нього постійно, про що свідчать студії про Тараса Шевченка, Івана Франка, Пантелеймона Куліша. Культурологічний підхід тепер часто поступається місцем філософському, в ньому виразно виділяється аналітичний погляд, уміння в назві схопити суть: «Відчайдушний крик українського болю», «Несамовитий Павличко», «Відкрився птахам, людям і рослинам... Десять

років без Євгена Гуцала», «Василь Стус: інтелектуалізація образного мислення». Як видно хоча б із цього переліку, який можна було б продовжити, все більшу увагу дослідника привертає творчість його сучасників — як тих, що вже відійшли, так і тих, хто живе і працює поруч.

Рамки ювілейного слова не дають можливості охопити обсяг зробленого Миколою Жулинським у галузі літературознавства. Але можна з певністю ствердити, що з його праць постає цілісна панорама розвитку української літератури, її історія принаймні від Григорія Сковороди до сьогодні.

Хотів би звернути увагу ще на один аспект літературознавчих текстів ювіляра, а саме на еволюцію його творчої манери. Мовби на противагу багатьом ученим, які люблять термінологізувати своє письмо, Микола Жулинський, як мені видається, усе більше «демократизує» свою манеру, робить її доступною для широкого кола читачів, навіть белетризує її. Особливо помітно це в нарисах-портретах письменників чи критиків, з якими його пов'язували творчі контакти. Я навіть подумав, чи не стало затісно Миколі Григоровичу в уніформі літературознавчих понять і категорій, і він відчув покликом до художньої прози, принаймні до стилю, де дисципліна логічного мислення і миттєвість художнього осяяння зближуються або й переплітаються між собою. Тому я не дуже й здивувався, коли з-під його пера вийшли роман-хроніка в голосах «Моя Друга світова» та «майже роман» «Акордеон», які були схвально сприйняті критикою. Це своєрідні жанрові утворення, в яких документальне начало перебивається чи доповнюється людськими голосами, а головним героєм виступає сам автор.

Нарешті, заключним акордом цих роздумів буде ще один аспект багатогранної діяльності Миколи Жулинського — як директора Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. У роботі академіка на цьому посту я виділив би кілька масштабних проєктів. Найперше — це видання (2001–2003 рр.) шести томів повного зібрання творів великого українського поета Тараса Шевченка, що охоплює

всю його літературну спадщину. На ньому хочеться наголосити хоча б через те, що в цьому виданні вона вперше постає у всій повноті, без жодних купюр і пропусків і — що особливо важливо — без фальсифікаторських коментарів та інтерпретацій. Це дало можливість здійснити ще одне важливе видання — шеститомну «Шевченківську енциклопедію» (2012–2015). Така енциклопедія була мрією поколінь шевченкознавців, але здавалася мрією нездійсненою. У створенні її взяли участь учені з різних міст України та зарубіжних країн. Дуже на часі став випуск 51–54 томів (2008–2011) як додатка до 50-томного видання творів Івана Франка (1976–1986). Ці додаткові томи дали доступ ученим і широкому колу читачів до тих тво-

рів письменника, які з ідеологічних мотивів не увійшли до 50-томного видання.

Безперечно, виконання таких масштабних проєктів вимагає чималих зусиль і коштів, а також подолання різних перепон. Так, запланована Інститутом 12-томна «Історія української літератури» поки що «засвітилася» чотирма вагомими томами. Та будемо сподіватися, що Інституту літератури на чолі з академіком Миколою Жулинським вдасться реалізувати і цей задум.

На гадку спадають «вступні роздуми» Григорія Костюка до двотомної книги спогадів «Зустрічі і прощання», які починаються словами: «Мені минає 81-й рік, а я сідаю писати спогади». Миколі Жулинському — тільки 80.

Mykola M. Ilnytskyi

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

CULTURE IS A FACTOR OF STATE FORMATION

To the 80th anniversary of Academician of NAS of Ukraine M.H. Zhulinsky

August 25, 2020 marks the 80th anniversary of the famous Ukrainian scholar in the field of literature, famous critic, public and political figure, winner of the State Prize of Ukraine in Science and Technology (2014), Taras Shevchenko National Prize of Ukraine (1992), the Franko Prize of the NAS of Ukraine (2004), Academician-Secretary of the Department of Literature, Language and Art Criticism of the National Academy of Sciences of Ukraine (since 2009), Director of the T.G. Shevchenko Institute of Literature of the NAS of Ukraine (since 1991), Doctor of Philology (1982), Professor (1990), Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine (1992) M.H. Zhulinsky.